

Lectio

Opettajat toimivat työssään monimutkaisissa tietoympäristöissä

Mirva Heikkilä

Oletko kuullut sanonnan: “Mikään ei ole yhtä käytännöllistä kuin hyvä teoria”? Tätä sosiaalipsykologi Kurt Lewinin lausetta lainataan usein, kun halutaan perustella teorian tärkeyttä. Toisin kuitenkin käy: Tarkemmin analysoituna voimme huomata, että teorian rinnastaminen käytäntöön vahvistaa kuin varkein käsitystä siitä, että teorialla olisi merkitystä vain, jos se on käytännöllistä. Näin ollen rinnastusmuodon käyttäminen itse asiassa hämärtää teorian merkitystä. Teoria, mikä opettajankoulutuksen alalla merkitsee esimerkiksi opetusta koskevien ilmiöiden käsitteellistämistä, voidaan nimittäin nähdä myös itsearvoisen tärkeänä osana ajattelua.

Tämä sanonta on esimerkiksi siitä, miten kieli muovaa ja luo todellisuuttamme. Kielellä ja kielenkäytöllä on valtava yhteiskunnallinen merkitys aikana, jolloin valeutiset ja disinformaatio korostuvat arjen tietotulvassa. Nykypäivän tietoympäristöissä tiedon luotettavuuden merkitys korostuu myös luokanopettajan työssä. Alan koulutuksissa on kuitenkin usein koettu haastavana sovittaa yhteen kasvatustieteellistä tietoa ja opetustyön arkisia tilanteita. Tästä lähtökohdasta väitöstutkimukseni kumpuaa.

Enemmän kuin koskaan kansalliset tarvitsevat kriittistä tiedon lukutaitoa ja ymmärrystä tutkimustiedon merkityksestä globaaleissa kriiseissä, jotka koettelevat elinympäristöämme, terveyttäm-

me ja turvallisuuttamme. Silloin merkitsee paljon se, miten kerromme asioista, millaisia sanavalintoja käytämme, ja mitä ehkä jätämme kertomatta. Ääriesimerkkinä kerronnan merkityksestä voidaan pitää sotapropagandaa. Yllätyksenä voi kuitenkin tulla, miten meistä jokainen muovaa todellisuutta joka päivä kerronnallaan. Mitä kaikkea paljastuu, kun kieltä ja kerrontaa analysoi hieman tarkemmin?

Opettajankoulutusta käsittelevän väitöskirjatyöni punaisena lankana kulkee kerronnallisuus eli narratiivisuus. Olen analysoinut kerrontaa niin opettajaopiskelijoiden kirjoittamista teksteistä kuin jo työssä olevien luokanopettajien haastattelupuheesta. Inspiroiduin yhteiskunnallisesti ja lingvistisesti painottuneesta kerronnallisuuden tutkimussuuntauksesta tehdessäni kasvatustieteen pro gradu -tutkielmaa. Aloin huomata, miten erilaiset, muista ja aiemmista kielenkäyttötilanteista peräisin olevat viittaukset, lainaukset ja vaikutteet läpäisevät kerrontamme. Opin myös, miten kerrontamme ilmentää käsityksiämme yhteiskunnan toiminnasta. Rinnastukset, toistot, negatiiviset muodot ja arvotilanteet verbit ovat tästä eräitä esimerkkejä.

Toimijuus viittaa laajassa merkityksessään mahdollisuuksiin toimia ja vaikuttaa toimintatapoihin esimerkiksi työssä. Väitöskirjani keskeinen väite on, että toimijuus on moniäänistä, polyfonista. Tällä viitataan ajatukseen siitä, että meillä

ei ole vain yhdenlaista toimijuutta, vaan käytämme monenlaisia kielellisiä ja kerronnallisia resursseja hahmottaessamme toimimisen mahdollisuuksiimme. Moniäänisyyden kautta ajateltuna me olemme sekä aktiivisia että haavoittuvaisia samaan aikaan.

Toimijuutta voidaan tutkia ensinnäkin yksilön kykyinä, toiseksi yhteisöjen ja organisaatioiden resurssina, ja kolmanneksi, kuten minä olen tehnyt, toiminnan ja vuorovaikutuksen prosessina. Jälkistrukturalistisesta näkökulmasta katsottuna toimijuus ei ole niinkään ihmisen omaa, toisin kuin perinteisesti on ajateltu. Opettajien toimijuus kietoutuu kielellisiin käytäntöihin ja suhteisiin, joissa opettajat toimivat. Tästä syystä toimijuus on aina keskeneräistä, jotain mikä ei ole koskaan täysin saavutettavissa. Tätä näkökulmaa tarvitaan, jottei toimijuudesta tulisi taas uusi mittari, jolla yksilöitä individualistisesti arvotetaan suhteessa toisiinsa. Tästä näkökulmasta ammentaa myös väitöskirjani.

Emme ole kertomustemme kanssa täällä yksin, vaan kielenkäyttömme on dialogista: Sanat, joita käytämme, ovat joskus olleet joidenkin muiden ihmisten sanoja. Jokainen ainutkertainen kielenkäyttötilanne syntyy siis vuorovaikutuksessa muun kielenkäytön kanssa. Niinpä kieltä käyttämällä ja kerronnallisuuden tavoilla myös muovaamme käsitystämme siitä, mikä on meille mahdollista. Kerronnallisuus kytkeytyy tällä tavalla olennaisesti toi-

mijuuden kokemuksiin, joista tässä väitöskirjassa on kysymys.

Opettajankoulutuksen kehittäminen on avainasemassa koko väestön aktiivisen kansalaisuuden rakentamisessa. Jotta opettajat pystyvät kehittämään sekä omaa opettajuuttaan että koulutusta laajemminkin, he tarvitsevat tuekseen tutkimustietoa- ja taitoa eli tutkimuksellisia silmälaseja havaita kasvatus ja koulutusta koskevia ilmiöitä.

Väitöskirjassani tutkin toimijuutta teorian ja käytännön yhteensovittamisessa. Opettajankoulutuksessa teorian ja käytännön välinen suhde on yleinen puheenaihe. Ilmiö kiehtoi minua, ja halusin selvittää, miten sitä voitaisiin hahmottaa hieman ratkaisukeskeisemmällä tavalla tulevien opettajien hyväksi. Usein nimittäin puhutaan teorian ja käytännön välisestä kuilusta. Tällä ilmaistaan huolta erityisesti vastavalmistuneiden opettajien vaikeuksista yhdistää akateemisen koulutuksen sisältöjä ja toisaalta opettajan työn käytännöllisyyttä arjen haasteineen. Kielellisesti tarkasteltuna kuilun metafora on vahva – se vihjaa kahdesta eri asian yhteensopimattomuudesta. Väitöskirjani pyrkiikin nousemaan kuilu-ajattelun yläpuolelle. Se tuo esille, miten opettajaopiskelijat kohtaavat opintojensa aikana erilaisia käsityksiä siitä, millainen tieto on tärkeää, kun he toimivat erilaisissa tietokulttuureissa esimerkiksi kampuksella ja harjoittelukoulussa. Opettajaopiskelijoita onkin syytä tukea kohtaamaan näitä tietoa ja tietämistä koskevia, näkymättömiä rajalinjoja ja erilaisuuksia.

Väitöskirjassani esitän, että keinoja tähän löytyy tutkimustaitojen oppimisesta. Tutkimisen kautta syntyvä utelias ja kokeileva asenne auttaa opettajaopiskelijoita lähes-

tymään koulua eri näkökulmasta kuin mihin he ovat itse oppilaina tottuneet. He saavat tällöin mennä opetusharjoitteluun pikemminkin tutkailemaan opettajuutta kuin stressaamaan sitä, miten heidän opettamansa tunnit sujuvat. Suomessa luokanopettajaopiskelijat eivät siis vain opiskele tutkimusperustaista tietoa, vaan he opettelevat alusta asti tekemään tutkimusta myös itse. Suomen tutkimusperustainen opettajankoulutus ja opettajan ammatin korkea status ovat myös kansainvälisiä ylpeydenaiheita.

Ennen kuin löysin kasvatus-tieteen pariin, työskentelin juristina. Oikeustieteilijöiden keskuudessa teorian ja käytännön välisestä kuilusta ei juuri oltu huolissaan. Oikeustieteen opiskelijoina ymmärsimme, että akateemisesta koulutuksesta saisimme vahvan perustan ymmärtää oikeudellisia ilmiöitä, oikeusjärjestelmää ja oikeudellisten instituutioiden toimintaa. Työelämään siirryttyäni huomasin opettelevani monia käytännön taitoja: sopimusten ja oikeudenkäyntikirjelmien laatimista sekä neuvottelutaitoja. Onneksi nämä taidot olivat kuitenkin opeteltavissa työelämässä. Vastavalmistuneena ei tarvinnut olla täysin valmis.

Samaten myös opettajankoulutus muodostaa jatkumon opiskelijavalintavaiheesta läpi opettajankoulutuksen, jatkuen työelämässä jatkuvana oppimisena. Tätä jatku- moajattelua on tuotu esille Opettajankoulutuksen valinnat – ennakkoivaa tulevaisuustyötä (OVET) -kehittämishankkeessa, jossa väitöskirjani aloitin. Koko opettajankoulutusta koskevan kulttuurin pitäisi uudistua, jotta vastavalmistuneet luokanopettajat voisivat aloittaa työelämän ilman paineita. Samalla tulisi tilaa arvostaa koulu-

tuksen teoreettisia piirteitä. Vahva käsitteellinen ymmärrys kasvatus- sellisista ilmiöistä on nimittäin luokanopettajille äärimmäisen tärkeää. Sen avulla he pystyvät toimimaan nopeasti muuttuvissa ja jatkuvaa päätöksentekoa edellyttävissä opetus- ja kasvatustilanteissa.

Toisaalta tutkimustaidot, joihin opettajankoulutus luokanopettajaopiskelijat vihkii, auttavat opettajia ymmärtämään tiedon ja tietämisen luonnetta. He oppivat, miten tietoa yhteiskunnassamme tuotetaan, miten sen luotettavuutta voi arvioida, ja miten tieto ei koskaan tule valmiiksi, vaan korjaa itseään, kumuloituu ja kehittyy edelleen. Tänä keväänä on saatu huomata, ettei tutkimusperustainen opettajankoulutus kuitenkaan ole itsestäänselvyys. Helsingin Sanomat uutisoi 26. maaliskuuta, miten Venäjällä käynnissä olevan kasvatus-tieteellisen korkeakoulutuksen uudistamisen perimmäisenä tavoitteena on pyrkimys madaltaa sen tasoa. Mitä vähemmän opettajaopiskelijat oppivat tiedon lukutaitoa, sitä vähemmän he voivat ymmärtää eri näkökulmia ja käyttää toimijuuttaan rauhan ja yhdenvertaisuuden hyväksi.

Toinen esimerkki tulee Yhdysvalloista, jossa salaliittoteorioihin uskovat ihmiset kehottavat toisiaan tutkimaan asioita itse tunnuslauseella: ”Do your own research.” Aidot tutkimustaidot ovat kuitenkin kaukana lähdekritiikittömästä verkkosurffailusta, ja niiden opettelu kestää vuosia. Suomessa luokanopettajaopiskelijat alkavat heti ensimmäisellä lukukaudella harjoitella tiedonhakua ja tutkimuskirjallisuuteen perehtymistä, tutkimusmenetelmiä kuten haastattelua, kyselyjen toteuttamista sekä havainnointia, tutkimusetiikkaa, tutkimusaineiston analysointia, tiedekirjoittamista sekä tieteelliseen

keskustelukuluttuuriin osallistumista. Väitöskirjassani korostan, että tässä ajassa, jota on kutsuttu totuudenjälkeiseksi, opettajan oma henkilökohtainen suhde tietoon on hyvin merkityksellinen. Jos opettajan käsitys tiedon luonteesta ja kokemus itsestä tiedon aktiivisena luojana ja osapuolena on vahva, tämä luonnollisesti säteilee myös oppilaiden tiedon lukutaitoon ja sen kehittymiseen.

Tästä syystä toimijuuden käsite on hyödyllinen. Väitöskirjassani väitän, että toimijuus on avain teorian ja käytännön yhteensovittamiseen. Jotta opettajaopiskelijalla kykenee yhdistämään teoreettista tietoa ja käytännöllisiä taitoja, hän tarvitsee omakohtaista oivallusta siitä, että tämä on tärkeää ja merkityksellistä juuri hänelle tulevana opettajana ja kasvatuksen asiantuntijana. Hän tarvitsee kokemuksen siitä, että koulutuksensa avulla hän pystyy muovaamaan työtään ja opettajuuttaan.

Ongelmana kuitenkin on, ettei teorian ja käytännön yhteensovittaminen ole helppoa. Pikemminkin se on käytänne, jota yliopistolla harjoitetaan joka päivä, kokeneetkin tutkijat mukaan lukien. Teoria ja käytäntö ovat alituisessa muutoksessa. Monet tekijät kuten rahoitus ja strategia ohjaavat sitä, millaista teoriaa yliopistossa tuotetaan. Samaten on huomattu, että käytännöllisyyskin saa kouluissa eri aikoina eri merkityksiä – se ei tarkoita vain yhtä asiaa. Siksi haluaisinkin puhua pikemminkin suhteestamme tietoon. Sekä opettajaopiskelijoille että työssä oleville opettajille voi tuoda armollisuutta ajatus siitä,

ettei kaikkea tarvitse ymmärtää kerralla, vaan että teorian ja käytännön yhteensovittamista työstehtään jatkuvasti.

Niinpä huomiota pitää kiinnittää opettajaopiskelijoiden toimijuuden kokemuksiin. Väitöskirjani osoittaa, että opettajaopiskelijoiden toimijuuspuhe on hyvin moniäänistä: se sisältää epäröintiä, vertailua ja ristiriitaisia käsityksiä siitä, mitä heiltä odotetaan. Ensimmäisessä osatutkimuksessa tunnistimme kollegoideni kanssa luokanopettajaopiskelijoiden teksteistä useita erilaisia toimijuuden sävyjä, kun he pohtivat tutkimustaitojen merkitystä opetusharjoittelussa.

Toinen osatutkimus osoitti, miten opettajaopiskelijoiden toimijuus suuntautui tutkimustaitojen osalta neljälle taholle: heidän omaan ammatilliseen kehittymiseensä, heidän opettamaansa luokkaan ja oppilaiden taustojen ymmärtämiseen, kasvatustieteelliseen tutkimuskirjallisuuteen sekä koulun arkeen. Tutkimus paljasti moninaiset tavat, joilla opettajan työssä voi hyödyntää tutkimustaitoja.

Kolmas osatutkimus kuvasi, miten työssä olevat luokanopettajat rakentavat ammattikuvaansa suhteverkostoissa – vuorovaikutuksessa kollegoidensa näkemyksiin, median näkemyksiin sekä tutkittuun tietoon. Tutkimus havainnollisti, miten myös suomalaisten, varsin autonomisessa asemassa olevien opettajien toimijuus muodostuu suhteissa vallitseviin yhteiskunnallisiin oloihin.

Toimijuuden löytämistä tutkimustaitojen avulla voidaan siis tukea opettajankoulutuksessa. On hyvä kuitenkin muistaa, että yksit-

täisten opettajankouluttajien mahdollisuudet tähän ovat rajatut. Tuleviin opettajiin nimittäin vaikuttaa kaikki se, miten opettajankoulutuksessa ja yhteiskunnassa ylipäätään puhutaan tai ollaan puhumatta kasvatustieteellisestä tutkimuksesta ja sen merkityksestä. Niinpä esimerkiksi tukemalla opettajankouluttajien mahdollisuuksia keskittyä oman tutkimuksen tekemiseen voidaan vahvistaa heidän asiantuntijuuttaan tutkimusperustaisen opettajankoulutuksen tarjoajina.

Opettajan työ on perinteisesti haluttu nähdä käytännöllisenä työnä. Käytännöllisyys on arvokasta ja välttämätöntä, mutta opettajan työ ei suinkaan tyhjene siihen. Korostamalla opettajan työn käytännöllisyyttä jää nimittäin helposti piiloon se, miten opettajan työ on hyvin vaativaa ja vastuullista tietotyötä. Siksi teorian ja käytännön yhteensovittaminen on niin tärkeää. Sen edistäminen edellyttää työtä niin yhteiskunnallisissa rakenteissa kuin puhetaivoissakin. Lopulta luokkahuone on se paikka, jossa teoria ja käytäntö kohtaavat. Oppilaat ansaitsevat opettajan, jolla on tiivis ja omakohtainen suhde tutkittuun tietoon. ■

Lähteet

HEIKKILÄ, MIRVA (2022): Agency as polyphony: Student and primary teachers' narration embedded in theory and practice. Akateeminen väitöskirja. Turun yliopisto. <https://www.utupub.fi/handle/10024/153777>